

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА СЕРІЇ

УДК 342.413(477)(045)

М. О. Баймуратов

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядається проблематика конституційно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави в умовах глобалізації та міждержавної європейської інтеграції.

Ключові слова: глобалізація, зовнішня політика держави, зовнішньополітичний процес, конституційно-правове забезпечення.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою, що має важливе політичне і практичне значення для стабільного функціонування демократичної правової державності, є формування належного, компетентного, адекватного механізму прийняття рішення в галузі зовнішніх зносин держави та підвищення його ефективності. Від цього багато в чому залежить успішна реалізація зовнішньополітичного курсу України на міжнародній арені.

Слід зазначити, що інтенсифікація інтеграційних процесів у міжнародному житті, розширення і поглиблення міжнародних відносин України на міжнародному рівні з державами-членами міжнародного співтовариства, а також поглиблення інтеграції України в міжнародну політику, економіку та інші сфери міждержавного інтеграційного співробітництва, зокрема в рамках Європейського Союзу (далі – ЄС), викликає нагальну необхідність вдосконалення механізму координації зовнішньополітичної діяльності державних органів і посадових осіб, наділених повноваженнями в області зовнішньої політики і міжнародних відносин. Особливо така рефлексія потрібна після підписання та ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

Детальна правова регламентація діяльності кожного державного органу і службової особи, яка приймає участь у зовнішньополітичному процесі на основі покладених на нього законом зовнішньополітичних повноважень, об'єктивно необхідна та обґрунтована з нормативних та управлінських позицій в цілях узгодження діяльності державних органів і посадових осіб України в галузі міжнародних відносин.

Міжнародне співробітництво сучасних держав в самих різних галузях суспільного життя завжди було найважливішим чинником прогресивного розвитку країн, що беруть участь у такій співпраці. Значною мірою, завдяки інтенсивному і мирному міжнародному спілкуванню, багато народів світу досягли високого рівня розвитку в різних галузях суспільного життя. І саме через механізм зовнішніх зносин, зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної взаємодії Україна наближається до Європейської спільноти держав, регіонів та народів.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 червня 1990 року [1] та Акту про незалежність України від 24 серпня 1991 року [2], Україна вийшла на новий виток свого державотворення. Вагомим чинником утвердження суверенітету України стає і зовнішньополітична діяльність.

2 липня 1993 року Верховна Рада України схвалила перший документ профільного характеру – «Основні напрями зовнішньої політики України» [3] в яких,

зокрема, зазначається, що зовнішня політика України спрямована на виконання найголовніших завдань створення і розвитку України як незалежної демократичної держави, таких як: забезпечення стабільності міжнародного становища України; збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів; включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку; підвищення добробуту народу; захист прав та інтересів громадян України, її юридичних і фізичних осіб за кордоном; створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями і вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом; поширення в світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

З метою визначення основних принципів зовнішньої політики України та розвитку її дипломатичної служби було прийнято низку відповідних законів та нормативних актів, які стосуються різних аспектів здійснення Україною своєї зовнішньої політики, повноважень і завдань державних органів України.

Серед них насамперед слід відзначити: Декларацію про державний суверенітет України від 16 червня 1990 року, Акт про незалежність України від 24 серпня 1991, Положення «Про дипломатичному представництві України за кордоном» 1992 року, Положення «Про Міністерство закордонних справ», що затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 року, Закон України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 року, Консульський статут України від 2 квітня 1994 року.

Все це дозволяє сьогодні стверджувати, що в Україні вже створена досить розвинена нормативно-правова база для ефективного здійснення зовнішньої політики.

Відаючи данину справедливості потрібно сказати, що Україна як союзна республіка СРСР майже одна з усіх республік, мала своє зовнішньополітичне відомство, яке разом з тим, як по суті, так і за формою, відіграло незначну роль в існуючій тоді політичній системі. В радянські часи Міністерство закордонних справ УРСР мало лише чотири зарубіжних представництва, і ті при міжнародних організаціях: в Нью-Йорку, Парижі, Женеві, що було майже єдиним каналом здійснення Українською РСР своєї міжнародно-правової діяльності в багатосторонній дипломатії. Незважаючи на це, відомство давало велику користь, особливо в накопиченні досвіду зовнішньополітичних відносин з іншими державами світу.

Цікаві дані з цього питання призводить ректор Дипломатичної академії професор Б. І. Гуменюк у своїй праці «Основи дипломатичної та консульської служби». На початок 90-х років Міністерство закордонних справ України налічувало 156 осіб, з яких лише 97 були дипломатами, решта – адміністративно-технічний і допоміжний персонал. Станом на 1 січня 1997 року Україну як незалежну державу визнали 154 країни світу, 138 з них встановили з нею дипломатичні відносини, 58 іноземних держав відкрили свої посольства, посли 41 країни світу виконують свої функції в Україні по сумісництву, три країни представлені почесними консулами. В Україні було відкрито 8 представництв провідних міжнародних організацій, одне генеральне консульство, одне представництво військового аташе [4].

У перші роки незалежності в 67 країнах Україна відкрила 50 посольств, 8 генеральних консульств, 8 постійних представництв при міжнародних організаціях, в яких працювало більш ніж 955 чоловік, і в центральному апараті - 545 чоловік [5].

Сьогодні Україна співробітничает з понад 195 державами світу, дипломатичні відносини з нею встановили понад 190 держав, в тому числі на рівні дипломатичних представництв – понад 160 держав, в 25 державах діють Генеральні консульства України. Наша держава стала членом 40 міжнародних міждержавних організацій, зокрема ОБСЄ, Ради Європи, ЧЕС, ЦЕІ [6], що свідчить про те, що Україна проводить гнучку і збалансовану політику в напрямі розвитку двосторонніх міжнародних

відносин, розширення участі в Європейському регіональному співробітництві, співробітництва в рамках СНД і членства в інших міжнародних організаціях.

Україна реалізує свою зовнішню політику ґрунтуючись на загально визначених нормах і принципах міжнародного права, Статуті ООН, Гельсінському Заключному акті, Паризької хартії для Нової Європи та інших документів ОБСЄ. При цьому основною вимогою у здійсненні зовнішньої політики є найбільш повна і найбільш ефективна реалізація стратегічних, геополітичних, економічних, регіональних і локальних інтересів України. Все це актуалізує створення механізму конституційно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності України, який складається з нормативного, організаційного та організаційно-правового блоків та повинен забезпечити ефективне супроводження та реалізацію поставлених завдань в їх нормативній та діяльній інтерпретаціях.

Зовнішня політика держави є важливою сферою функціонування державного механізму, від якої багато в чому залежить благополуччя як усього суспільства, так і його окремих індивідів. В онтологічному аспекті інтеграційні процеси, що відбуваються в житті міжнародної спільноти на тлі глобалізації економічного, політичного та правового порядків, роблять все більший вплив на багато сторін внутрішнього життя сучасних держав, і як наслідок, результати здійснення зовнішньої політики позначаються, скоріше більшою ніж меншою мірою, на всіх напрямках існування і функціонування суспільства і держави. Таким чином, підвищується конституційна значимість саме зовнішньополітичної діяльності держави та її належного конституційного, законодавчого та нормативного забезпечення. В умовах становлення нового міжнародного світового порядку [7] особливого гносеологічного значення набуває статутарне існування, функціональна діяльність та підвищення її ефективності у державних органах, наділених зовнішньополітичними повноваженнями в галузі зовнішньої політики, чіткий розподіл повноважень між ними, вдосконалення правового регулювання в даній області, злагодженість функціонування всього механізму здійснення зовнішньої політики держави.

Разом з тим необхідно зауважити, що зовнішньополітична сфера діяльності держави, особливо в її організаційній основі та в галузі правового регулювання здійснення зовнішньої політики, до цих пір слабо досліджена як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми існування, еволюції, функціонування та структури конституційно-правового механізму зовнішньої політики зарубіжних держав в тій чи іншій мірі розглядалися в наукових працях радянських та вітчизняних вчених – конституціоналістів, адміністративістів, фахівців в сфері міжнародного публічного права: Р. Г. Абдулатіпова, С. А. Авак'яна, В. Б. Авер'янова, Г. В. Александренко, А. П. Альохіна, М. В. Баглая, М. О. Баймуратова, А. М. Барнашова, М. В. Буроменського, В. А. Власіхіна, В. Ф. Воловича, О. О. Гриненко, Л. Я. Дадиани, М. С. Джунусова, Г. В. Ігнатенко, І. П. Іллінського, А. І. Ковальова, Ю. М. Козлова, Ф. Ф. Кокошкина, Б. С. Крилова, М. І. Кукушкіна, Б. П. Курашвілі, В. І. Лафітського, Ю. І. Лейбо, А. І. Лепешкіна, А. Е. Луньова, В. В. Маклакова, П. Ф. Мартиненко, А. А. Мішина, М. А. Могунової, Р. А. Мюллерсон, В. В. Невінського, М. П. Орзіх, Є. Я Павлова, М. І. Піголкина, В. В. Пустогарова, П. І. Савицького, Б. А. Страшун, І. А. Умнової, М. Ю. Черкеса, В. Є. Чиркіна, Л. М. Ентіна та ін.

Разом з тим, необхідно відмітити, що наукові дослідження, які присвячено системному аналізу зовнішньополітичної діяльності держави в контексті саме конституційного права у вітчизняній юридичній науці є відсутніми, що актуалізує подальше дослідження зазначеної проблематики.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що актуальність дослідження зовнішньополітичної сфери діяльності держави продиктована й тим, що в наявних дослідженнях і публікаціях, які зачіпають питання здійснення зовнішніх функцій держави, часто відбувається змішання понять, що відносяться до галузі зовнішньої політики (автори змішують поняття міжнародно-правових відносин і міжнародних відносин, поняття суб'єктів міжнародного права з акторами міжнародних відносин, термінологічні зв'язки «зовнішньополітичний механізм», «механізм здійснення зовнішніх зносин», «механізм здійснення зовнішньої політики» тощо). Видається, що при всій зовнішній схожості згаданих понять та явищ державного життя, їх не можна визнати тотожними. Більш того, необхідно уточнити зміст цих та інших понять, що відносяться до зовнішньополітичної сфери. Тому об'єктивується важливість дослідження такої важливої сфери державної діяльності, як зовнішня політика, що передбачає та рефлексує глибокий аналіз понятійного апарату, який використовуються в спеціальній літературі при дослідженні різних питань зовнішньополітичного характеру. Тому одним із завдань при аналізі зовнішньополітичної проблематики є задача розмежування понять і термінів, що визначають порядок організації та функціонування державно-правових інститутів, що забезпечують реалізацію зовнішньої політики держави. У цьому зв'язку необхідно визначитися із співвідношенням понять, що використовуються в політичній та державно-правовій літературі, і їх змістом. Дослідження понять, категорій та механізмів в галузі здійснення зовнішньої політики має не тільки важливе праксеологічне значення для більш ефективного функціонування державних органів в галузі здійснення зовнішніх функцій держави, а й для «чистоти» доктринальних позицій та установок, що будуть позбавлені фактологічних та логічних помилок.

Сьогодні, коли під впливом європейського вектору політики України та агресії Росії проти нашої держави відбуваються значні зміни в державному механізмі України і формуються нові правові основи його функціонування, особливого значення набуває завдання їх вдосконалення. У цьому зв'язку особливого значення набуває дослідження конституційно-правового забезпечення здійснення зовнішньої політики України, бо від його ефективності в значній мірі залежить успіх проведених у життя перетворень в різних сферах державного та суспільного життя суверенної та незалежної держави.

Виклад основного матеріалу. В історико-онтологічному розумінні виникненню міжнародної спільноти держав передувало, по перше, виникнення інституту державності (конституюючий фактор – Авт.), по-друге, формування конкретної держави на відповідних теренах (інституційний фактор – Авт.), по-третє, формування групи держав (суб'єктний фактор – Авт.), по-четверте, налагодження між державами комунікативних відносин (комунікативний фактор – Авт.), по-п'яте, формування відносин держав на принципах взаємодії та співробітництва (колабораційний фактор – Авт.), по-шосте, здійснення міждержавних відносин з метою підтримання миру та взаємовигідного співробітництва (телеологічний фактор – Авт.), по-сьоме, здійснення контактів між державами на засадах норм міжнародного публічного права (нормативний фактор – Авт.), по-восьме, здійснення колективних дій (двох - і багатосторонніх) для вирішення конкретних питань міжнародного життя (колективний фактор – Авт.).

Таким чином, можна стверджувати, що зовнішньополітична діяльність держави відноситься до її найважливіших функцій, в історичній ретроспективі вона виникає разом з державністю та залишається актуальною на всьому протязі існування держави та виступає основним організаційним засобом для зовнішніх зносин держави з її контрагентами, а також з іншими суб'єктами міжнародного права на міжнародній арені.

В процесі зовнішньополітичної діяльності держава реалізує свою зовнішню

політику.

В етимологічному аспекті під політикою розуміють свідому діяльність в політичній сфері суспільства по досягненню, триманню, зміцненню та реалізації влади [8].

Поняття «політика» є одним з найдавніших – в сучасну мову воно увійшло як запозичення з давньогрецької (*politiká*) і традиційно означає державні та громадські справи, сферу діяльності, пов'язану з владними відносинами між людьми, соціальними групами, народами, націями і державами.

Як сфера суспільного життя політика включає відносини між її суб'єктами, владно-управлінську та організаторську діяльність і поведінку людей, їх соціально-політичні інтереси, потреби, мотиви і традиції, функціонування політичних інститутів і організацій, політичні ідеї та погляди. В управлінському аспекті політика це людська діяльність, що є пов'язаною з прийняттям та проведенням у життя рішень людьми, що мають владні повноваження з боку суспільства, для якого та від імені якого вони приймаються. В телеологічному аспекті політика рефлексує до політичного менеджменту, бо означає діяльність органів влади, об'єднань громадян, окремих осіб в сфері відносин між державами, класами, націями, великими групами людей, що спрямована на реалізацію, відстоювання своїх інтересів та пов'язану з устремліннями до завоювання, володіння і використання політичної влади.

Під зовнішньою політикою розуміється різновид політики, регулюючої взаємовідносин між державами і народами. Зовнішньополітичні цілі відображають національні інтереси. Реалізуючи їх, держава здійснює зовнішньополітичну діяльність. Разом з тим, слід зазначити, що аналіз наукових публікацій, присвячених зовнішньополітичним проблемам, нормативно-правових актів, що регулюють діяльність державних органів у сфері зовнішньої політики, а також довідкових видань, свідчить про те, що до теперішнього часу немає однозначної думки щодо змісту терміна «зовнішня політика».

Так, в Дипломатичному словнику зовнішня політика визначається як «... загальний курс держави в міжнародних справах. Зовнішня політика регулює відносини даної держави з іншими державами і народами відповідно до її принципів і цілей, що здійснюються шляхом різних засобів і методів. Найважливішим засобом зовнішньої політики є дипломатія» [9].

В процесі змістовно-логічного аналізу вищенаведеного визначення зовнішньої політики можна зробити висновок про те, що його автори розуміють під зовнішньою політикою всю сукупність заходів, що вживаються державою для здійснення всього спектра відносин з іншими державами та народами. Доказом цього є твердження авторів, що «зовнішня політика – загальний курс держави в міжнародних справах» (онтологічна складова – Авт.). Основною метою зовнішньої політики виступає регулювання відносин держави з іншими державами і народами у відповідності до принципів і цілей держави (телеологічна складова – Авт.). Зовнішня політика держави здійснюються шляхом різних засобів і методів (інструментальна складова – Авт.). Прямо вказується, що найважливішим засобом зовнішньої політики є дипломатія (пріоритетно-праксеологічна складова – Авт.). З вищевикладеного видно, що під терміном «міжнародні справи» автори розуміють всю сукупність видів міжнародних відносин держави, а не тільки власне політичні відносини. Отже, в поняття «зовнішня політика» вони включають всю сукупність політичних, економічних, соціальних, культурних, гуманітарних, науково-технічних та інших відносин держави з іншими державами та народами.

В Короткому політичному словнику під зовнішньою політикою розуміється «... політика, що покликана регулювати взаємовідносини між державами і народами на

міжнародній арені» [10]. Дане визначення також не проводить явної відмінності між конкретними видами зовнішніх зносин держави і трактує зовнішню політику у досить широкому розумінні як сукупність всіх напрямків діяльності держави в міжнародних відносинах.

Великий енциклопедичний словник розглядає зовнішню політику як сферу діяльності держави, яка охоплює відносини між державами [11].

Системний підхід до цих дефініцій дає змогу стверджувати, що термін «зовнішня політика», в даному випадку, вживається в широкому розумінні, яке включає не тільки власне політичні відносини держави з іншими країнами та народами, але також і зовнішні зносини держави в галузі економіки, торгівлі, науки, техніки, культури і т.п.

Проте термін «зовнішня політика держави» застосовується і у вузькому, спеціальному розумінні, коли під цим терміном розуміють власне політичні відносини держави з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Так, наприклад, фахівці-політологи, під міжнародними відносинами розуміють «сукупність політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних, науково-технічних зв'язків і взаємовідносин між народами, між державами і об'єднаннями держав. Політологія міжнародних відносин досліджує не тільки сутність міжнародних власне політичних відносин, а й історичні етапи їх розвитку, а також їх соціальні типи і динаміку в різних умовах» [12].

Отже, політологи виділяють міжнародні політичні відносини в окрему сферу міжнародних відносин, а це в свою чергу передбачає відокремлення зовнішньої політики держави у вузькому, спеціальному значенні цього явища.

Об'єктом зовнішньої політики у вузькому сенсі є така сукупність відносин між суверенними державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин, яка передбачає, поряд з іншими зовнішніми зносинами, наявність у даної держави суто політичних відносин з іншими країнами. Власне політичні відносини спрямовані на встановлення, підтримку і розвиток усього спектра зносин з іншими державами і народами. Ці суто політичні відносини і є тією основою, яка необхідна для встановлення і розвитку всіх інших видів міжнародних відносин, як-то економічних, науково-технічних, культурних та інших.

У контексті політології зовнішня політика держави – це комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримання відносин з міжнародним співтовариством, захист власних інтересів та розширення свого впливу на інших суб'єктів міжнародних відносин [13]. Методологічний підхід, застосований при визначенні дефініції зовнішньої політики держави є комплексним та різноплановим, бо, по-перше, тут рефлексується міжуоб'єктний підхід – відносини держави з міжнародним співтовариством, тобто з самим співтовариством та його державами-членами; по-друге, використовується аксіологічний підхід – захист власних інтересів держави в процесі розробки та здійснення зовнішньої політики; по-третє, застосовується метод домінаційної залежності – метою зовнішньої політики держави є розширення свого впливу на інших суб'єктів міжнародних відносин.

Онтологічною особливістю зовнішньої політики держави є те, що остання пов'язана з її внутрішньою політикою на засадах діалектичного зв'язку, і в кожній конкретній ситуації пріоритет внутрішньої чи зовнішньої політики визначається окремо, хоча зазвичай внутрішня політика є пріоритетною і саме вона визначає зовнішню політику, так як заради внутрішніх інтересів держави й проводиться її зовнішня політика.

Зовнішня політика є субстратом внутрішньої політики держави, вона спирається на її економічний, демографічний, військовий, науково-технічний, культурний потенціали; їх діалектичне поєднання визначає можливості зовнішньополітичної

діяльності держави на окремих напрямках, створює ієрархію пріоритетів у постановці та реалізації цілей зовнішньої політики. Традиційною формою здійснення зовнішньої політики держави, що базується на тисячолітньому досвіді міждержавних відносин, є встановлення дипломатичних відносин між державами, відкриття представництв держав при міжнародних організаціях або членство в них. Наявність стійких каналів зв'язку із зарубіжними партнерами дозволяє державі урізноманітнити поєднання засобів і методів зовнішньополітичної діяльності, здійснювати регулярний обмін інформацією, візитами на різних рівнях, укладати договори, з різних питань.

У контексті суто національних інтересів зовнішня політика держави визначається безліччю детермінант, включаючи рівень суспільно-політичного, соціально-економічного розвитку, географічне положення країни, її національно-історичні традиції, цілі й потреби забезпечення суверенітету, безпеки і т.ін. В перекладенні на зовнішню політику ці чинники фокусуються в концепції національного інтересу та зміст зовнішньої політики визначається тим, що кожна національна держава на міжнародній арені прагне реалізувати свій інтерес. І хоча зовнішня політика більшості держав в різні епохи в значній мірі визначалася тим, що тепер називають національним інтересом, саме поняття «національний інтерес» увійшло в науковий обіг тільки в першій половині ХХ століття.

У контексті міжнародного права до власне зовнішньополітичних відносин треба відносити дипломатичні відносини, здійснення яких планується і розробляється парламентами держав, реалізується зовнішньополітичною діяльністю глав держав, глав урядів, спеціалізованих дипломатичних органів держави, їх посадових осіб, як, наприклад: міністерство закордонних справ, міністр закордонних справ, надзвичайні і повноважні послы в іноземних державах і ін.

Таким чином, основну роль у реалізації зовнішньої політики держави відіграють державні органи, наділені конституцією і законодавством компетенцією в галузі здійснення зовнішньої політики країни. Ці державні органи, що цілеспрямовано і професійно, у функціональному аспекті, розробляють концептуальні основи політики держави у відносинах з іншими країнами, встановлюють і підтримують політичні відносини з іншими державами і народами і тим самим створюють основу для багатостороннього міжнародного співробітництва у найрізноманітніших сферах державного та суспільного життя.

Треба розуміти, що зовнішня політика держави формується під впливом як зовнішніх, так і переважно внутрішніх факторів, є продуктом їх складного діалектичного та дихотомічного взаємозв'язку та взаємозалежностей. Так, становлення і розвиток зовнішньої політики України в кінці ХХ - на початку ХХІ ст. випробовує на собі вплив основних проблем і протиріч внутрішнього суспільного життя, особливо з питання вибору подальшого шляху політичного і соціально-економічного розвитку країни та проведення реформ. З іншого боку, на її формування впливає вся система сучасних міжнародних відносин.

В основі концепції зовнішньої політики України лежать принципи забезпечення її національних інтересів, територіальної цілісності країни, захисту її громадян від зовнішньої загрози, створення умов для активного і повноправного участі України в формуванні всієї системи міжнародних відносин. В ст. 2 Конституції України закріплено, що: «Суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» [14]. В ст. 8 Конституції України зафіксовано, що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй». Ст. 17 Конституції України містить положення про те, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її

економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз».

Визначальною відносно нашого дослідження є стаття 18 Конституції України, яка закріплює, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права».

Вже в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року [15] закріплюються принципи здійснення зовнішньої політики України, до яких слід віднести наступні: 1. суверенна рівність держав; 2. утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; 3. повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; 4. вирішення міжнародних спорів мирними засобами; 5. повага до прав людини та її основоположних свобод; 6. невтручання у внутрішні справи держав; 7. взаємовигідне співробітництво між державами; 8. сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; 9. пріоритет загально визнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; 10. застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 11. застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; 12. своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

Систематичний аналіз наведених вище принципів, на яких ґрунтується зовнішня політика України показує, що: по-перше, вони є не системою, а сукупністю принципів, бо об'єднують такі основоположні начала, що мають різну правову природу; по-друге, принципи 1-8 – є загально визнаними принципами сучасного міжнародного публічного права, що містяться в Статуті ООН 1945 року [16], в Декларації принципів міжнародного права 1970 року [17] і в Декларації принципів Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року [18]; а принципи 9-12 – є принципами праксеологічно-технологічного (процесуально-процедурного – Авт.) характеру, що застосовуються державою у випадку: а) оцінки на відповідність національного законодавства нормам міжнародного права (принцип 9 – пріоритет загально визнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права); б) здійснення відповідних дій або настання відповідних подій відносно суверенітету держави або таких, що наносять шкоду суб'єктам права України – принципи 10-12 (акти збройної агресії проти України, будь-які інші збройні зазіхання

на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів; міжнародні протиправні діяння, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; реальні і потенційні загрози Україні, її громадянам і юридичним особам); по-третє, в переліку загальноновизнаних принципів сучасного міжнародного публічного права є відсутніми такі основні принципи міжнародного права як принцип поваги до прав людини та принцип рівноправності та самовизначення народів і націй.

Стаття 11 «Засади зовнішньої політики» Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» представляє особливу важливість у формуванні та здійсненні зовнішньополітичної діяльності держави, бо носить:

- по перше, системний характер;
- по-друге, закріплює систему зовнішньополітичних інтересів держави та шляхи їх досягнення;
- по-третє, вона має поліоб'єктний характер;
- по-четверте, вона характеризується полісуб'єктністю, причому наявністю широкого кола внутрішньодержавних і зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних суб'єктів міжнародного публічного права та міжнародних відносин (акторів – Авт.);
- по-п'яте, вона носить програмний, перспективний характер;
- по-шосте, вона має досить солідний колабораційний потенціал;
- по-сьоме, вона містить суттєвий управлінський потенціал;
- по-восьме, вона має комунікативне наповнення;
- по-дев'яте, вона містить суттєві телеологічні доміанти, від досягнення яких залежить існування і стабільне функціонування державності;
- по-десяте, вона характеризується високим рівнем синергії та синергетичної взаємодії;
- по-одинадцять, вона фактично зачіпає та «змішує» об'єкти національного та міжнародного нормативно-правового регулювання.

У першій частині вказаної статті фіксується стан держави Україна як європейської позаблокової, що здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур.

Ця ж стаття містить основні засади зовнішньої політики України, якими є:

- забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права (телеологічні доміанти – Авт.);
- забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів (структурно-технологічні доміанти – Авт.);
- використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку (міжнародно-організаційні доміанти – Авт.);
- створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей (статутарно-національні доміанти – Авт.);
- утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави (міжнародно-акторські доміанти);

- сприяння міжнародному миру і безпеці у світі, участь у всеосяжному політичному діалозі для підвищення взаємної довіри держав, подолання традиційних і нових загроз безпеці (політичні домінанти – Авт.);

- дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес (домінанти позаблоковості, що фактично змішані та зв'язані дихотомічним суперечливим способом з європейськими та атлантичними домінантами – Авт.);

- підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права (міжнародно-правові домінанти – Авт.);

- запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів (антиконфліктогенні домінанти – Авт.);

- забезпечення захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном (гуманітарні домінанти – Авт.);

- створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків (етнічно-зарубіжні домінанти – Авт.);

- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі (інтеграційні домінанти – Авт.);

- підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди (зовнішньоекономічні домінанти – Авт.);

- забезпечення з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу інтеграції економіки України у світову економічну систему (глобально-економічні домінанти – Авт.);

- розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку (іноваційно-економічні домінанти – Авт.);

- підтримка інтеграції України у світовий інформаційний простір (глобально-інформаційні домінанти – Авт.).

Виокремленні нами домінанти складають управлінський імпульс для відповідної діяльності профільного порядку для внутрішньодержавних органів зовнішніх зносин держави (міністерство зовнішніх зносин та його структури на території патримоніальної держави, міністерство зовнішньої торгівлі та його структури на теренах держави, відповідні структури міністерств та відомства держави, що займаються зовнішньополітичними та зовнішньоекономічними справами) та органів зовнішніх зносин держави за кордоном (дипломатичні та консульські представництва держави за кордоном, представництва держави при міжнародних організаціях, торговельні місії).

По великому рахунку слід констатувати, що основні засади зовнішньої політики України в концептуальному аспекті в контексті визначення її національних інтересів і безпеки сучасної держави, перебувають в стадії перманентного становлення та уточнення. На сьогодні, враховуючи військовий конфлікт між Україною та Російською Федерацією, провідне місце в ній повинні займати захист національних інтересів, цілей і пріоритетів держави; збереження та забезпечення економічного, політичного та

військово-політичного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів країни; захист прав, свобод, гідності та матеріального благополуччя всіх її громадян; позначення держав-союзників, з якими пов'язані життєво важливі інтереси країни; базова установка зовнішньополітичної стратегії на співпрацю в світовому співтоваристві; модернізація позаблокового статусу держави, який в умовах воєнної кризи виявився неефективним.

У цьому контексті набуває рефлексії поняття «зовнішньої влади», що не розроблене у вітчизняній науці конституційного права та пропонується дослідницею О. О. Водяницькою [19], яка характеризує таку владу як різновид державної влади, що виражається в сукупності дій і рішень вищих органів державної влади у сфері формування та проведення в життя зовнішньої політики держави. Вона ж обґрунтовує поділ зовнішньої влади на формальну і матеріальну. При цьому формальна зовнішня влада охоплює дії, за допомогою яких держава виявляє свою волю зовні, звертається як суб'єкт міжнародного права до решти суб'єктів міжнародного права, заявляє про прийняття на себе прав або обов'язків. До сфери матеріальної зовнішньої влади пропонується віднести попередній формальним діям процес прийняття рішень на внутрішньодержавному рівні [20].

Разом з тим, в процесі інституціоналізації такої «зовнішньої влади» актуалізується й проблематика конституційно-правового забезпечення її формування, функціонування та вдосконалення. Таке забезпечення має свої особливості. Враховуючи думку Б. Л. Зимненка, в процесі розгляду питання про взаємодію міжнародного і національного права «...необхідно казати про здійснення «забезпечення», тобто вивчати взаємодію вказаних нормативних систем через інститут «забезпечення»...» [21]. З цієї позиції випливають наступні висновки:

- по-перше, в основі такого забезпечення функціонування «зовнішньої влади», а фактично, зовнішньополітичної функції та зовнішньополітичної діяльності держави, лежить нормативний масив, що складається з норм національного конституційного та міжнародного публічного права (нормативний критерій – Авт.);

- по-друге, практична реалізація «зовнішньої влади», а фактично, зовнішньополітичної функції через зовнішньополітичну діяльність держави лежить на її органах загально політичного керівництва (парламент, глава держави, уряд) і органах профільного характеру – органах зовнішніх зносин держави, що функціонують як в її середині (міністерство зовнішніх зносин, міністерство зовнішньої торгівлі тощо) так й за кордоном (дипломатичні представництва, консульські місії, представництва держави при міжнародних організаціях, торгівельні представництва тощо), що діють в рамках повноважень наданих їм конституцією держави та її законодавством (структурно-функціональний критерій – Авт.);

- по-третє, наявність легальних засобів та способів реалізації зовнішньополітичної діяльності уповноважених суб'єктів щодо реалізації своїх повноважень (визначення засад зовнішньої політики парламентом у процедурно-процесуальному аспекті, ведення переговорів уповноваженими особами щодо розробки та підписання міжнародного договору, підписання міжнародного договору уповноваженими особами, ратифікація міжнародного договору парламентом, денонсація міжнародного договору парламентом, призначення особи на посаду голови дипломатичного представництва президентом, дипломатичний захист громадян патримоніальної держави за кордоном дипломатичним представництвом, присвоєння дипломатичних рангів головою держави, прийняття вірчих та відзивних грамот від дипломатичних представників зарубіжних держав тощо) (інструментальний критерій – Авт.).

- по-четверте, наявність органу конституційної юрисдикції, який здійснює контроль за відповідністю міжнародних угод, що укладаються органами держави,

положенням чинної Конституції (контрольно-юрисдикційний критерій – Авт.).

На нашу думку, взаємодія всіх наведених елементів не тільки створює відповідний механізм конституційно-правового забезпечення зовнішньої політики України, але й детермінує, ініціює, рефлексує створення та формування т.зв. зовнішньополітичного процесу, функціонування якого в умовах глобалізаційного світу є конче потрібним в механізмі кожної незалежної держави. Причому, цей процес не стільки є процесуально-процедурним супроводженням забезпечення зовнішньої політики України, що також є важливим в реалізації такого завдання, скільки процесом прийняття рішення на межі інтересів держави та міжнародного співтовариства, на межі національного конституційного права та міжнародного публічного права.

На думку Т. О. Алексєєвої і А. А. Казанцева, зовнішньополітичний процес (далі: ЗПП) є процесом прийняття зовнішньополітичних рішень в умовах певних обмежень, що накладаються зовнішнім середовищем і так чи інакше усвідомлюються акторами, які приймають рішення [22].

Слід зазначити, що специфіка процесу прийняття зовнішньополітичних рішень в порівнянні з усіма іншими політичними рішеннями була вперше проаналізована в класичній статті Р. Патнема «Дипломатія і внутрішня політика: логіка дворівневих ігор» [23]. Згідно Патнему, лідери, які приймають зовнішньополітичні рішення, повинні робити це згідно з логікою гри, що протікає відразу на двох інституційних рівнях: внутрішньополітичному і міжнародно-політичному. Виходячи з об'єктивно існуючої дихотомії:

а) оптимальне з точки зору внутрішньої політики зовнішньополітичне рішення може виявитися руйнівним з точки зору національних інтересів;

б) і, навпаки, оптимальне з точки зору зовнішньополітичних інтересів держави рішення може виявитися неприйнятним з точки зору внутрішньої політики;

в) оптимальне в усіх відношеннях зовнішньополітичне рішення повинне відповідати інтересам держави на міжнародній арені та одночасно задовольняти ключові внутрішньополітичні сили.

Саме у цьому полягає принципова складність зовнішньополітичних рішень в порівнянні з усіма іншими політичними рішеннями.

Відповідно до запропонованої Р. Патнемом моделі можна зазначити, що лідерам, приймаючим зовнішньополітичні рішення, припадає враховувати два принципово різних набору обмежень. Один пов'язаний зі внутрішньою політикою, інший – з міжнародними відносинами.

Відповідно до сучасних принципів моделювання, що використовуються в соціальних науках завдяки розвитку неонституціоналізму і теорій обмеженої раціональності, можна побудувати модель порівняння шляхом виявлення різного роду регулярних обмежень на прийняття зовнішньополітичних рішень.

Відповідно до описаних Р. Патнемом двох рівнів «гри» можна виділити два тісно взаємопов'язаних рівня зовнішньополітичних процесів, на яких виникають різного роду обмеження. На нашу думку, вказані рівні носять об'єктивований характер, бо на їх функціонування не може впливати конкретна особистість. До них відносяться:

1. Внутрішньодержавний рівень – саме на ньому дії політиків, що приймають зовнішньополітичні рішення, визначаються двома групами факторів, що обмежують їх поведінку. Перша група чинників включає формальні політичні інститути держави, тобто конституції, закони, статuti різних організацій, норми звичаєвого права, юридично оформлені угоди між політичними силами (нормативний обмежувач – Авт.). Друга група чинників – політична культура країни (політико-психологічний обмежувач – Авт.). Вона включає в себе сукупність таких неформальних обмежувачів на дії політичних і державних діячів, як політичні ідеології і уявлення, ключові символи,

системи цінностей, традиції і стійкі поведінкові патерни (шаблони поведінки – Авт.). Порушення будь-яких факторів з цих двох груп політиком, що приймає зовнішньополітичне рішення, може привести до різного роду юридичних санкцій (перша група) або до втрати ним популярності (друга група). Тому зазвичай ці обмежувачі досить добре спрацьовують.

В результаті роботи згаданих внутрішньодержавних обмежувачів, прийняття і реалізацію зовнішньополітичних рішень можна представити у вигляді законодавчо (формально) заданої (або відсутньої) схеми поділу відповідальності між особами й установами. Остання в свою чергу інтерпретується в реальній поведінці людей відповідно до неформальних інститутів (політичною культурою).

2. Міжнародний рівень, його ще можна назвати «системним». У його рамках реалізуються дуже серйозні обмеження на зовнішньополітичні рішення, що приймаються, так як вони пов'язані з положенням держави в міжнародній системі. Останнє визначає та детермінує традиційні зразки її зовнішньополітичної поведінки, ключові цінності і уявлення про світ, що включають визначення національних інтересів. Зазвичай політики, що приймають зовнішньополітичні рішення, намагаються не ігнорувати описані вище набори обмежувачів, так як вони пов'язані з історично виробленим набором оптимальних способів адаптації даної держави до міжнародного середовища. У разі порушення цього правила особи, які беруть участь у прийнятті зовнішньополітичного рішення, ризикують бути звинуваченими в некомпетентності і нанесенні збитку національним інтересам. Останнє може фактично делегітимізувати їх владу.

В результаті дії другої системи обмежувачів зовнішньополітичний процес можна описати як дії у відповідності зі системою способів адаптації до міжнародного середовища, що склалася в процесі практичної діяльності держави.

Обидва цих рівня можна назвати «інституційними». Суттєвим є те, що в даному випадку «інститути» розуміються не в тому розумінні, в якому це поняття зазвичай використовують фахівці з міжнародних відносин неоліберальної школи (Р. Кеохейн, Дж. Най і ін.), а в якості сукупності стійких обмежень на поведінку або рішення, що сформувалися всередині держави або на міжнародній арені. З даної точки зору досліджувані «реалістами» обмеження на міжнародну поведінку держав, наприклад, різного роду співвідношень і балансів сил, також є інститутами. При цьому інститути діляться на формальні (правові, письмово закріплені) і неформальні (політична культура). Неформальні інститути представляють собою спосіб інтерпретації формальних. Неформальні інститути дуже стійкі, вони пов'язані з тривалими історико-культурними особливостями держави. Формальні інститути легко можуть змінюватися, в тому числі шляхом запозичення. Однак при цьому вони в реальній поведінці людей все одно «підлаштовуються» під неформальні інститути, що часто радикально змінює їх зміст. Ці визначення нобелівського лауреата з економіки Дугласа Норта [24] в останні роки активно використовується в різних формалізованих моделях, що моделюють міжнародні відносини і зовнішню політику.

Таким чином, поєднання двох рівнів (внутрішнього і зовнішнього) і двох відповідних логік поведінки є принциповою особливістю інституціонального аспекту зовнішньополітичних рішень порівняно з іншими політичними рішеннями.

Однак, треба розуміти, що прийняття зовнішньополітичних рішень не зводиться суто до інституціонального аспекту, тобто до «правил гри», як всередині, так і зовні держави – бо зовнішньополітичні рішення приймають люди, що володіють свободою волі. Таким чином, виникає могутній суб'єктивний фактор у формуванні ЗПП.

На думку Р. Патнема, в реальності політичні діячі на свій розсуд можуть:

а) слідувати правилам гри, що склалися в державі;

- б) порушувати їх або
- в) творчо їх інтерпретувати.

Таким же чином держави можуть змінювати сформований в світі баланс сил та інтересів, змінюючи стереотипи своєї поведінки. Крім того, світ не стоїть на місці. Може змінюватися внутрішньодержавна і міжнародна політична середовище. Тому старі системи обмежувачів на прийняття рішень можуть переставати працювати. Тому, у зв'язку з цим виникають ще два додаткових, «неінституційних» рівня ЗПП [25].

3. Індивідуальний рівень. Це – рівень поведінки окремих людей. На даному рівні можна аналізувати співвідношення раціонального вибору моделі поведінки та психологічних особливостей лідера. Важливим фактором також є сукупність міжособистісних відносин, в які політичні діячі включені: люди, від яких вони отримують інформацію і яким вони довіряють, і т.д. В сучасних соціальних науках ці сукупності міжособистісних відносин називаються «соціальними мережами».

4. Всі перераховані вище рівні синтезуються в останньому, який представляє собою оптимальні точки, ланки, етапи впливу на ЗПП з боку акторів, що займаються цілепокладанням. Цей рівень можна назвати точками сприйняття впливів. Вони формуються сукупністю перерахованих вище інституціональних і неінституціональних факторів, що грають ключову роль в процесі прийняття та реалізації зовнішньополітичних рішень. Вивчення цих точок має дуже великий практичний сенс, наприклад, для політиків, бізнес-лобістів або дипломатичних працівників. Їх знання дозволяє здійснювати реальний вплив на зовнішньополітичні рішення, що приймаються в тій чи іншій країні.

Однак два «неінституціональних» рівня є надзвичайно різноманітними в країнах з різними культурно-цивілізаційними та історичними традиціями. Вони проявляються не настільки регулярно і носять характер вельми гетерогенний. Структури особистостей політиків надзвичайно різноманітні і залежать від нескінченної кількості факторів. Соціальні мережі навколо них утворюють незвичайно вигадливі комбінації. Роль особистісного фактора в ЗПП різних країн теж нескінченно різноманітна. В одних в складанні зовнішньополітичних уявлень і традицій роль окремих людей незвичайно велика (Ш. де Голль у Франції, Дж. Неру в Індії, Г. А. Насер в Єгипті, аятола Хомейні в Ірані, В. Путін в Росії і ін.). Однак існують країни, де культура прийняття зовнішньополітичних рішень не передбачає настільки великої ролі однієї людини (наприклад, Японія).

Оскільки точки сприйняття впливів включають в себе в тому числі і особистісні чинники, все вищесказане відноситься і до них. На думку Т. О. Алексеевої і А. А. Казанцева, що такі точки, по своїй суті, є унікальними для кожного конкретного випадку і тому порівнювати їх на основі формалізованої моделі недоцільно. Їх можна просто описати у вигляді своєрідних топологічних «карт». Тому два «неінституціональних» рівня фактично інтегруються в рівні інституціональні. Бо сенс дій особистостей якраз і проявляється в тому, що вони або слідуєть структурі існуючих обмежень, або змінюють її своїми діями і створюють нову. Проте облік особистісного чинника постійно є необхідним, інакше можна забути просту істину: зовнішньополітичні рішення приймають конкретні люди, а не абстрактні структури.

Таким чином, вплив факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру на формування та реалізацію ЗПП є великим, бо детермінує не тільки його позитивний для держави та міжнародного співтовариства ЗПП, а й ЗПП, що володіє деструктивними якостями та представляє небезпеку для регіонального та універсального миру і безпеки як суб'єктів міжнародного права, так й акторів міжнародних відносин, зазіхаючи на міжнародний правопорядок.

Висновки. Резюмуючи, можна дійти до наступних висновків:

- успішна реалізація зовнішньополітичного курсу України на міжнародній арені залежить від формування належного, компетентного, адекватного механізму прийняття рішення в галузі зовнішніх зносин держави та підвищення його ефективності – саме це має важливе політичне і практичне значення для стабільного функціонування демократичної правової державності та виступає актуальною проблемою, що потребує свого доктринального обґрунтування та праксеологічного вирішення;

- інтенсифікація інтеграційних процесів у міжнародному житті, розширення і поглиблення міжнародних відносин України на міжнародному рівні з державами-членами міжнародного співтовариства, а також поглиблення інтеграції України в міжнародну політику, економіку та інші сфери міждержавного інтеграційного співробітництва, зокрема в рамках Європейського Союзу – особливо після підписання та ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС – викликає нагальну необхідність вдосконалення механізму координації зовнішньополітичної діяльності державних органів і посадових осіб, наділених повноваженнями в області зовнішньої політики і міжнародних відносин;

- зовнішня політика держави є важливою сферою функціонування державного механізму, від якої багато в чому залежить благополуччя як усього суспільства, так і його окремих індивідів – в онтологічному аспекті інтеграційні процеси, що відбуваються в житті міжнародної спільноти на тлі глобалізації економічного, політичного та правового порядків, роблять все більший вплив на багато сторін внутрішнього життя сучасних держав, і як наслідок, результати здійснення зовнішньої політики позначаються, скоріше більшою ніж меншою мірою, на всіх напрямках існування і функціонування суспільства і держави – таким чином, підвищується конституційна значимість саме зовнішньополітичної діяльності держави та її належного конституційного, законодавчого та нормативного забезпечення;

- в умовах становлення нового міжнародного світового порядку особливого ґносеологічного значення набуває статутарне існування, функціональна діяльність та підвищення її ефективності у державних органів, наділених зовнішньополітичними повноваженнями в галузі зовнішньої політики, чіткий розподіл повноважень між ними, вдосконалення правового регулювання в даній області, злагодженість функціонування всього механізму здійснення зовнішньої політики держави;

- в історико-онтологічному розумінні виникненню міжнародної спільноти держав передувало, по-перше, виникнення інституту державності (конституюючий фактор), по-друге, формування конкретної держави на відповідних теренах (інституційний фактор), по-третє, формування групи держав (суб'єктний фактор), по-четверте, налагодження між державами комунікативних відносин (комунікативний фактор), по-п'яте, формування відносин держав на принципах взаємодії та співробітництва (колабораційний фактор), по-шосте, здійснення міждержавних відносин з метою підтримання миру та взаємовигідного співробітництва (телеологічний фактор), по-сьоме, здійснення контактів між державами на засадах норм міжнародного публічного права (нормативний фактор), по-восьме, здійснення колективних дій (двох- і багатосторонніх) для вирішення конкретних питань міжнародного життя (колективний фактор);

- зовнішньополітична діяльність держави відноситься до її найважливіших функцій, в історичній ретроспективі вона виникає разом з державністю та залишається актуальною на всьому протязі існування держави та виступає основним організаційним засобом для зовнішніх зносин держави з її контрагентами, а також з іншими суб'єктами міжнародного права на міжнародній арені;

- Україна як суверенна та незалежна держава має достатній рівень конституційно-правового та законодавчого забезпечення для формування та здійснення

зовнішньополітичної функції і самостійної зовнішньої політики з виокремленням відповідних принципів та організаційних домінант;

- зазначені домінанти складають управлінський імпульс для відповідної діяльності профільного порядку для внутрішньодержавних органів зовнішніх зносин держави (міністерство зовнішніх зносин та його структури на території патримоніальної держави, міністерство зовнішньої торгівлі та його структури на теренах держави, відповідні структури міністерств та відомства держави, що займаються зовнішньополітичними та зовнішньоекономічними справами) та органів зовнішніх зносин держави за кордоном (дипломатичні та консульські представництва держави за кордоном, представництва держави при міжнародних організаціях, торгівельні місії);

- виходячи з особливої важливості зовнішньої політики держави для існування сучасної державності, актуалізується, об'єктивується та рефлексується поняття «зовнішньої влади», що не розроблене у вітчизняній науці конституційного права, але є в наявності в конституційній доктрині зарубіжних держав;

- в процесі інституціоналізації такої «зовнішньої влади» актуалізується й проблематика конституційно-правового забезпечення її формування, функціонування та вдосконалення – воно має свої особливості та об'єднує в сукупності нормативний, структурно-функціональний, інструментальний та контрольний-юрисдикційний критерій;

- поглиблення конституційно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави, реалізації її зовнішньополітичної функції приводить до виокремлення специфічного зовнішньополітичного процесу, який пов'язаний з процесом прийняття політичних рішень в сфері зовнішньої політики та базується на низці факторів об'єктивного та суб'єктивного властивостей, причому в сучасних умовах останні мають великий як конструктивний, так й деструктивний потенціал.

Список використаної літератури

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 червня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Акт про незалежність України від 24 серпня 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 38. – Ст. 502.
3. Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 37. – Ст. 379.
4. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби / Б. І. Гуменюк. – Київ: Либідь, 2004. – С. 12.
5. Там само.
6. Див.: Посольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/abroad/embassies>
7. Баймуратов М. А. Международный правопорядок: концептуальные подходы к становлению понятийной характеристики / М. А. Баймуратов // Международное публичное и частное право. – 2010. – № 1. – С. 2-10.
8. Семигин Г. Ю. Политика // Политическая энциклопедия. В 2-х т. / под ред. Г. Ю. Семигина. – М. : Мысль, 1999. – Т. 2. - С. 156.
9. Дипломатический словарь. В 3-х томах / под ред. А. А. Громыко, А. Г. Ковалёва, П. П. Севастьянова и др. – М. : Наука, 1984. – Т. 1: А – И. - С. 207.
10. Краткий политический словарь / В. П. Абрамов, А. Г. Аверин, Ю. Л. Агешин и др.; сост. и общ. ред. Л. А. О니кова, Н. В. Шишлина. – М. : Политиздат, 1987. – С. 97.
11. Большой энциклопедический словарь. - 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БРС, 1998 – С. 76.
12. Гаджиев К. С. Политология : учебн. / К. С. Гаджиев. – М. : Логос, 2001. – С. 64.
13. Мухаев Р. Т. Политология / Р. Т. Мухаев. – М. : Проспект, 2010. – С. 567.

14. Конституція України 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
15. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527.
16. Статут ООН 1945 року. – ООН, 2010. – 18 с.
17. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций (24 октября 1970 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569
18. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055
19. Водяницкая Е. А. Конституционно-правовой механизм внешней политики Австрийской республики : автореф. ... дисс. к. ю. н.; спец. 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право / Елена Александровна Водяницкая; Московский государственный институт международных отношений (Университета) МИД РФ.. – М., 2011. – С. 8.
20. Там само.
21. Зимненко Б. Л. Международное право и правовая система Российской Федерации / Б. Л. Зимненко. – М. : РАП Статут, 2006. – С. 19.
22. Алексеева Т. А. Внешнеполитический процесс / Т. А. Алексеева, А. А. Казанцев. – М. : МГИМО (У) МИД России, 2012. – С. 4.
23. Putnam R. D. Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games / R. D. Putnam // International Organization. – 1988. - № 42. - 427 – 460.
24. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Начала, 1997. – С. 47.
25. Putnam R. D. Ibidem. – P. 36.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014 р.

М. О. Vaimuratov

THEORETICAL ASPECTS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL SUPPORT OF FOREIGN POLITICAL ACTIVITY OF STATE UNDER GLOBALIZATION AND EUROPEAN INTEGRATION

The article deals with the problems of constitutional and legal support of foreign policy of the state in the context of globalization and European integration interstate.

It is claimed that the success of Ukraine's foreign policy in the international arena depends on the formation of good, competent, adequate mechanism for decision-making in the field of foreign relations of the state and increase its efficiency - that it has important political and practical importance for the stable functioning of a democratic legal state and acts as an urgent problem that requires a doctrinal study and praxeological decision;

The author argues that the intensification of integration processes in international affairs, broadening and deepening of Ukraine's international relations at the international level by the international community, as well as deeper integration of Ukraine in international politics, economics and other areas of the integration of interstate cooperation, in particular within the European Union - especially after the signing and ratification by Ukraine Association Agreement with the EU - is an urgent need to improve the mechanism of coordination of the activities of state bodies and officials who have the power in foreign policy and international relations;

Proved that foreign policy is important to the functioning of the state mechanism, of which largely depends on the welfare of society as a whole and its individuals - in the ontological aspect of integration processes in the life of the international community against

the backdrop of globalization of economic, political and legal order, make an increasing impact on many aspects of the inner life of modern states, and as a consequence, the results of foreign policy indicated rather more than less, in all areas of existence and functioning of society and the state - thus raises constitutional significance is foreign policy of the state and its appropriate constitutional, legislative and regulatory support

Keywords: *globalization, foreign policy, foreign policy process, constitutional and legal support.*

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.125

В. В. Горленко

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ ПРО ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

В Україні на сьогоднішній день відбувається процес формування громадянського суспільства. У зв'язку із цим, постає необхідність розроблення і закріплення на законодавчому рівні державної програми розбудови такого суспільства. Саме для формування повноцінної і всеохоплюючої державної програми потрібно при її розробленні враховувати історичний досвід філософсько-правових вчень про громадянське суспільство. Таким чином, вивчення історії філософсько-правових вчень про громадянське суспільство є актуальним.

У статті автор дає загальну характеристику історичному розвитку філософсько-правових вчень про громадянське суспільство. Автор робить висновки про те, що для формування в Україні громадянського суспільства необхідно взяти до уваги наукові напрацювання вчених попередніх століть. При цьому, зарубіжний досвід доцільно адаптувати до української реальності із врахуванням правових традицій українського народу.

Ключові слова: *вчення, громадянське суспільство, державна програма, закон, законотворчість, філософія права.*

Постановка проблеми. Історичний розвиток концепції громадянського суспільства є процесом поступової еволюції від доволі примітивних, елементарних понять, визначень і термінів, які розрізняли громадські (суспільні) справи і приватні справи особи, до головної проблеми філософії права і правової науки сучасності.

В Україні на сьогоднішній день відбувається процес формування громадянського суспільства. У зв'язку із цим, постає необхідність розроблення і закріплення на законодавчому рівні державної програми розбудови такого суспільства. Саме для формування повноцінної і всеохоплюючої державної програми потрібно при її розробленні враховувати історичний досвід філософсько-правових вчень про громадянське суспільство. Таким чином, вивчення історії філософсько-правових вчень про громадянське суспільство є актуальним.

Метою даного дослідження є аналіз історичного розвитку філософсько-правових вчень про громадянське суспільство та надання пропозицій стосовно врахування такого історичного досвіду при формуванні громадянського суспільства у сучасній Україні, а